

ДОМ И ПРИСТАН В РОМАНА „ПРЕСЕЛЕНИЕТО“ НА БОЯН БИОЛЧЕВ

Борис Бисеров

*Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
Национална търговска гимназия (Пловдив)*

Резюме. Вниманието на настоящия текст е насочено към романа на Боян Биолчев „Преселението“ (2018). Във фокуса на изследването е проблемът за човешкия копнеж по дом и пристан, който бива многократно (пре)осмислян в хода на повествованието. Стъпвайки върху определени постановки от социологията и философията, ще се опитаме да проследим и как (и доколко) търсецият убежище индивид успява да се интегрира към новите общности и системи от взаимоотношения. Романът подлага на проблематизиране наслагвани през годините страхове, стереотипи и предразсъдъци по отношение на фигурата на бежанеца.

Ключови думи: Боян Биолчев; бежанец; изгнание; памет; кръв; дом; пристан

Началото на 20. век е белязано от серия от войни, политически конфликти и териториални преконфигурации, които дават повод на някои историци да нарекат столетието „векът на бежанците“ (Le Pors, 2005). Темата за бежанските преселения подлага на сериозно изпитание не само общественото-политическите и социалните институции на отделните държави, но и моралната чувствителност на обикновените хора. Все по-често тази тема е обект на внимание и от страна на литературата, от която не прави изключение и българската литература. В съвременните ни романи бежанската тема се обговаря с акцент главно върху индивидуалната човешка драма. Един от важните текстове в тази посока е романът на Боян Биолчев – „Преселението“ (2018), в който на проблематизиране се подлагат наслагвани през годините страхове, стереотипи и предразсъдъци по отношение на фигурата на бежанеца. Във фокуса на настоящото изследване е проблемът за човешкия копнеж по дом и пристан, който бива многократно (пре)осмислян в хода на повествованието. Стъпвайки върху определени постановки от социологията и философията, ще се опитаме да проследим и как (и доколко) търсецият

убежище успява да се интегрира към новите общности и системи от взаимоотношения.

В романа „Преселението“ текат две успоредни истории, които, макар непрекъснато да препращат една към друга, се събират в края на романа. Първата сюжетна линия проследява пътя на семейството на героя разказвач, което бяга от с. Стоянци в посока Царево село (Василико), заради нашествието на турски войски в Странджа. Другата линия разкрива съдбата на криещия се от турския аскер български войник Иван, който е съпруг на сестрата на разказвача, но поради редица обстоятелства успява да се събере с любимата си Златина малко преди и двамата да загинат във Василико. Двете сюжетни линии се разгръщат на фона на приключващата Балканска и разразяващата се Междусъюзническа война. Гледната точка на повествователя се плъзга между двата плана, като постепенно се „сглобява“ цялостната картина на събитията. В повествованието се взаимоотноглеждат (и взаимопроникват) два разказа за станалото – на някогашното 6-годишно дете и на 92-годишния старец (това е възрастта на разказвача в настоящия момент). Изстраданата изповед на стареца ретроспективно възкресява лицата на всички хора, които е изгубил по пътя към спасението си. Тази изповед е колкото плод на опита и мъдростта, толкова и на невинността и незнанието, защото в нея звучи както гласът на възрастния, така и гласът на „себе си от онова време“, т.е. на детето (Biolchev, 2018, p. 5). Чрез спомена още в самото начало на повествованието се отключват и важните за романа проблеми за *изтичащото време и окървавената памет*.

Думите на възрастния разказвач са попили кръвта, въздишките, мълчанията, лъжите и истините на хората от отминалото време. Цитираният стих от Светото писание: „Останах само аз, за да ви разкажа“ (Biolchev, 2018, p. 6), насочва както към проблема за самотата, така и за своеобразното избраничество. Както в библейските текстове за пророк Илия и пророк Йеремиа (вж. Bibliya III, Tsare 18:22, Sinodialno izdanie), така и в романа този, който остава, е отговорен да запази паметта за събитията – това е неговият дълг пред другите и пред историята. Писан във време на „поколенческа смяна и постепенно угасване на свидетелите на травматичните епизоди от националната история“ (Yanev, 2022, p. 6), в романа оцеляването на спомена за билото е осмислено като мисия – да се прокара мост между личната и колективната памет за станалото, защото то не бива да „оттече“ в канала на историята. Използваните глаголи „изтича“ и „оттича се“ отключват и представата за отминаването, заличаването, забравата. Водната метафора обаче кореспондира и с мотива за отдалечаването („оттичането“) на човека от корените и родната земя. Преселението в романа е видяно като процес, който води до необратими промени, засягащи не само пространствената стабилност на човека, но и неговата идентичност. От друга страна, не е трудно да се

направи асоциация между изтичащата вода и образа на героите бежанци – подобно на водата, те „изтичат“ към чужди места.

Мотивът за изтичащото време неизбежно се свързва и с устойчивия в романа образ символ на кръвта. Течащата/ изтичащата кръв е знак за насилието и страданието на героите. Точно страхът, че „кръв ще се лее“, става причина за бягството на семейството от родното им село. Още в началото на романа капещата кръв от ръцете на брата на разказвача сякаш подсказва, че цялото семейство е белязано със знака на жертвеността. За това свидетелстват и думите: „Кръв... Тая дума е в него“ (Biolchev, 2018, p. 22). Кръвта присъства при раждането на Златининото бебе, но и в епизода със завързването на кучето с тел, т.е. кръвта прокарва и заличава едновременно границата между живота и смъртта. Както бебето, така и кучето остават завинаги в пространството, което героите напускат. В своето село остава и Ивановият осиновител, а последното нещо, което Иван вижда, преди и той завинаги да напусне дома, в който е израснал, е засъхналата по стените бащина кръв. „Своята земя“ както за семейството на разказвача, така и за Иван ще бъде напоена с кръвта на най-свидните им същества, тази кръв винаги ще им напомня както за щастието (от раждането), така и за мъката (от смъртта).

Неволното убийство на бебето на Златина и неговото погребение са само прелюдия към трагедията на семейството. Смъртта на детето сякаш е предчувствие за драматичния край и на неговите родители. Едновременно с това в тази смърт можем да открием и скрита символика – подобно на издъхналото новородено (ще) умира всяка надежда, която „се ражда“ в душата на героите бежанци. Разказът за бягащото семейство е разказ, в който непрекъснато се акумулира смърт. Той започва, когато шестгодишното дете убива турския войник. За детето убийството е своего рода инициация – то пораства във и чрез пролягатата кръв. Но порастването е осмислено и като процес на натрупване на чувство за вина – макар че целта е благородна (спасява брат си от болка и унижение), е отнет човешки живот.¹ Случилото се е симптом за нарушения ред в света – в резултат на това детето не просто е изтръгнато от своя свят, но и от детството си и е превърнато в убиец. Убиец става и баща му, който, за да гарантира сигурността на близките си, задушавя новороденото си внуче. Всички тези смърти показват, че животът е загубил своите естествени защити, че самото понятие за „човешко“ е разколебано. Ненормалността на времето е внушена и посредством думите на бащата, че турската войска е „пияна“ от кръв. Малоумния брат на разказвача пък обобщава всяко действие, което не разбира и/или го изненадва, с думата „кръв“: порязването на пръста си, извършеното от брат му убийство, жестокостта на турския аскер.

Превърнат в бежанец, човекът се оказва в свят, където вече границите между човешко и животинско са крехки, убийство и оцеляване често се превръщат в контекстови синоними. Пътят на героите напред е покрит с

трупове, те раняват и се самонараняват. А с миналото им ги свързва кървавата нишка, която оставят след себе си.

Тук трябва да отбележим, че в историята на бягащото семейство течащата кръв се противопоставя на течащата вода – за бащата на разказвача тя носи живот, утолява жаждата, разхлажда уморените им тела и души. Неслучайно всички почивки се правят край река и/или ручей. Знак на живота е и течащото/изтичащото от гърдите на Златина мляко, с което ще бъде отгледано сърнето.

Образът на кръвта присъства и в историята на Иван. От една страна, за него кръвта е знак за национална принадлежност. Иван никога не е виждал България, но знае, че кръвта му е българска. В Солун се сблъсква с гърчещите се българи, които и с думи, и с дела показват, че „по-силно мразят кръвта си от чуждите“. Тяхното озлобление е следствие именно от тази невъзможност да избягат от течащата във вените им кръв, т.е. от себе си. За тях най-голямото унижение, на което могат да подложат Иван, е да го накарат да облече кървавата българска униформа. Засъхналата по дрехите кръв насочва вниманието и към проблема за раните на балканските народи в периода на Междусъюзническата война, за своеобразното им братоубийство. Особено показателна в това отношение е сцената, при която гръцката тъпла замерва колоната от български затворници с камъни, опиянявайки се от кръвта им. Тогава Иван научава и смисъла на непознатата му до този момент дума – патриотизъм. Водени от „див патриотизъм“, гърците нанасяват чуждите, защото за тях обичта към своето се изразява в това „да мразят друг народ“. На кораба най-силно се усеща неистовата омраза между представителите на различните националности (достатъчно е да си припомним в какво е вината на Иван: „*Виновен си... Щото си българин*“ (Biolchev, 2018, p. 67).

От друга страна, кръвта за Иван е живот. Българската кръв, засъхнала по униформата му, се превръща за него в своеобразен щит – в кулата го приемат за ранен, правят му място, по думите на Учителя, колкото повече кръв има по дрехата на човека, толкова по-снизходителни към него са и гърците на кораба. Когато Иван бяга от турския аскер пък, кръвта на костенурката се превръща в негова храна и укрепва силите му. На острова Иван неистово вярва, че със змийска кръв може да излекува своя приятел, да прогони смъртта.

Образът на кръвта е органична част от представата за болката в романа – както физическа, така и духовна. Макар да страдат, героите искат да усещат, че ги боли, защото болката не им позволява да забравят станалото. Казано по друг начин, тя ги разболява, но и „лекува“ – точно както змийската кръв, която помага само ако се приема в правилната „доза“ (както казахме, това е лечението, което Иван се опитва да приложи на Учителя, когато са на изоставения остров). Кръвта в случая се оказва равна на лекарство, на спасение, на живот. В този ред на мисли, образът на кръвта в романа е вписан в глобалната опозиция живот – смърт. В творбата се прокарва идеята, че

истинското изцеление на човека (на даден народ) може да се случи не чрез отхвърлянето, чрез потискането на травмата, а чрез нейното преработване – тя трябва да бъде осъзната и преживяна. В този смисъл преселението на героите в романа е показано не просто като движение в пространството, но и като духовна трансформация, при която страданието става необходимият „лек“ за оцеляване и запазване на човешкото начало.

В хода на повествованието всеки един от персонажите е принуден да сменя непрекъснато своята локация, да се адаптира към нови порядки, закономерности и хора. Подобни пространствени транспозиции рефлектират както върху отношението на бежанците към „новите“ хора на „новото“ място, така и обратно – върху отношението на местните към пришълците. При осмислянето на тези отношения ще използваме някои от тезите на френския философ и социолог Пиер Бурдийо за „полето“ и „хабитуса“² (вж. Bourdieu, 2012). Според концепцията на Бурдийо полето представлява социалното пространство, в което присъства индивидът, установено според свои собствени правила и структура на социалните позиции. Хабитусът, от своя страна, възпроизвежда динамиката между тези, които участват в полето – това е един своеобразен рефлекс, *„включващ познаването и признаването на вътрешноприсъщите на полето закони“* (Bourdieu, 2012, р. 49).³ С тази корелация между поле и хабитус Пиер Бурдийо замества опозицията субект – свят, имплементирайки в света на литературата полето на социологията. С оглед на разглежданата от нас тема идеите на Бурдийо ще ни помогнат да видим как се (могат да се) изменят и/или регулират поведението на героите, озовали се в чуждо поле (хабитус), като резултат от подчиняването и/или незачитането на правилата в самото него. С други думи, ще видим какво от представата за себе си героите (в статуса си на бежанци) запазват и какво губят на чуждото място, както и кои правила на полето ще им бъдат наложени от местните жители.

По пътя си към Василико бягащите многократно назовават мястото, към което вървят, с неопределените наречия „някъде“ и „някога“, издаващи тяхната несигурност и страх, специфичната *„амбивалентност на ситуираност и неситуираност, на живот тук и другаде, ...с други думи, да бъдеш никъде“*. Както отбелязва Г. Тиханов, подобна „ни-къдност“ би могла да бъде *„мислена положително като когнитивно даваща възможност за продуктивна празнота“, но и „негативно – като културна и екзистенциална пропаст“* (Tihanov, 2022, р. 81). В романа на Биолчев героите са изправени именно пред пропаст. За тях напускането на своето е равно на изчезване, защото ги грози опасността от претопяване сред чуждите: *„Пътят ли ни свършва най-после, или ние се сбогуваме с него“* (Biolchev, 2018, р. 8). Бежанците и местното население във Василико се намират в отношения на субординация. До голяма степен легитимацията на новозаселилите се семейства зависи от

това как и доколко те биват приети от местните. Ако отново се позовем на Пиер Бурдийо, можем да кажем, че героите се опитват да прескочат „преградите на правото на вход“, докато местните – да защитят „монопола и да изключи конкуренцията“ (Bourdieu, 2012, p. 48). В този смисъл традиционните жители на Василико (както и гръцките войници на кораба) ще си останат по законите на полето „пазителите на капитала на ортодоксията“ и ще се характеризират със стратегии за нейното съхранение, в противовес на „стратегията за разрушаване“, които носят пришълците (вж. Bourdieu, 2012)

Отправната точка – село Стоянци, маркира познатото за героите, подреденото свое социално поле. Там съществуват устойчиви отношения – между хората, с природата, а дори и с вещите. Неслучайно при тръгването си от Стоянци към Царево село (Василико) семейството взема най-напред хляба и сиренето – те са както храната, нужна за предстоящите изпитания на тялото (неслучайно растящата купчина от дреболии в колата ще бъде „срината“ от бащата, за да остане „само храна“), така и знаци на трайността и вътрешно усвоения ред на света. Хлябът и сиренето в народната ни култура символизират семейството, дома и традициите. Хлябът е и памет, защото в него са запечатани своеобразните семейни ритуали по замесването и изпичането му. Така село Стоянци маркира предвоенния космос, в който човекът се чувства цялостен, защото социалното и пространственото поле му дават смисъл и опора. Когато семейството започва да бяга обаче, своят свят рухва – войната, отприщаната омраза и насилието унищожават неговата структура, а хабитусът и знанията за изгубения свят вече не съответстват на новата реалност. В този смисъл, като имаме предвид отново постановките на Бурдийо, можем да кажем, че за героите на Биолчев хабитусът няма поле, в което да функционира. Порядките на стария свят вече не работят, но нов свят все още няма. Биолчевият текст може да бъде четен и като модерен социален роман, в който виждаме криза на социалните структури и на вътрешния ред на човека.

Макар и с редуциран багаж, колата, с която бяга семейството (заедно с кравите), е метонимия на неговия дом. Неслучайно в колата са събрани най-скъпите за героите вещи, онези, за които те са „имали очи“ и в „оскъдните мигове на бягството“. И този втори „дом“ ще бъде пожертван по пътя – на думите на жена си, че всичко, което имат, е в тази кола, бащата отговаря: „Нямаме вече нищо. Един живот само и не се знае докога“ (Biolchev 2018, p. 25). Но обръщането му назад, да погледне за последен път добитъка и колата, е жест, който изразява огромната му мъка: стопанинът се разделя не толкова с животните и вещите, а с миналото си. За турските войници обаче тази кола е обикновен сбор от вехтории, които биват изхвърляни със смях.

За слабоумния брат на разказвача домът му е въплътен в една-единствена вещ – коритото. Без да разбира логиката на ставащото край него, той се връща два пъти при изоставената кола, за да вземе любимото си корито, а след това

да го „дари“ на войниците. В тях той вижда не опасния враг, а „гостенина“, когото решава да „посрещне“, дарявайки го с нещо, „което да му хареса“. Втори път обаче знаците на своето, домашното ще бъдат осквернени – отново със смях войникът захвърля коритото-дар и се опитва да изнасили детето.

Ритуалът с даряването на коритото ще бъде повторен: братът на разказвача дава любимата си вещ на своя новороден племенник. Но вместо да бъде изкъпано (т.е. пречистено за нов живот), бебето ще бъде погребано в него. Превръщането на коритото в ковчег отново показва колко крехка е станала границата между живота и смъртта.

С всяка стъпка, всеки жест и всяка вещ, изгубена или намерена по пътя, вътрешният ред на човека бежанец бива променян, разколебан и/или преоткриван. За да покажем движенията и амплитудите у героите по време на бягството, ще подложим на анализ най-напред някои от личните им вещи, които в хода на повествованието започват да функционират не просто като елементи от бита, но и като важни образи символи. Освен хляба и сиренето, които вече споменахме, в повествованието е обърнато внимание и на частите от облеклото – ризата и колана. Първо, взимането/обличането на ризата означава заявяване на статут – не на бежанец, а на човек като всички останали. Бежанецът е лишен от дом и имущество, но ризата продължава да поддържа усещането му, че дори и прогонен от дома си, той все още има лично достойнство и идентичност. Ризата е своеобразна защита, защото е като „втора кожа“ за човека. Но не бива да забравяме, че ризата е част и от всички ритуали на преход, бележещи нов етап в човешкото съществуване – в този смисъл нейният образ активно участва в изграждането на представата за преселението на героите като преминаване към друго място, към други социални ангажименти и роли, но и за преселението като смърт. В повествованието обаче виждаме, че в екстремна ситуация дрехата започва да изпълнява и други функции. Тя може да се превърне в бохча – бащата на разказвача съблича ризата си, за да сложи в нея храна (гъби), но и в покривка – предпазва детето разказвач от мократа трева. Гъбите, с които се хранят героите, до голяма степен също биха могли да бъдат мислени и като метафора, насочваща към проблематичността на търсеното спасение – става дума за това, че гъбите могат да бъдат храна, но и отрова, т.е. да носят живот, но и смърт.

С бялата си сватбена риза тръгва Златина, но вместо веселие и песни по пътя я очакват само болка и мъка. Вместо за Иван тя сякаш се венчава символично за смъртта и в този смисъл трагичният ѝ край е до голяма степен предизвестен. По специфичен начин нейният образ е сдвоен с този на сърнето. В духа на фолклорно-баладичната традиция душата на мъртвото ѝ бебе се преселва у сърничката. Според народното вярване, когато умре невинно създание, душата му търси също такава същество, в което да се пресели (вж.

Bialozar, 2019). За Златина (както и за родителите ѝ) животното е важно, защото то връща у нея живота, активизира съпротивителните ѝ сили, нужни ѝ, за да може да продължи напред. Романът всъщност преосмисля един мотив, познат в народните песни и легенди, за детето, отгледано/кърмено от сърна.⁴ Паралелно с казаното по-горе, образът на сърната участва и при изграждането на представата за бежанеца в романа – подобно на нея, той също живее в постоянен страх, принуден е да бяга, уязвим е, движен е от инстинкта да оцелее. В новата среда сърничката е убита, тъй като тя (негласно) е превърната в член на семейството, нейната смърт подсказва още преди трагичния финал, че и останалите няма да успеят да се впишат в чуждото пространство.

Другата важна вещ, която взима със себе си бащата на разказвача, е коланът. Взимането му по време на бягството внушава стремежа към контрол, когато собственият ти свят е извън контрол, търсенето на порядък в момент, когато всичко се разпада. Неслучайно детето разказвач е изненадано, че вижда колана именно в този момент, защото обикновено панталоните на баща му „...се крепят на кръста с връв като на всички мъже в селото“ (Biolchev, 2018, p. 44). Коланът е нужен не толкова като аксесоар, колкото като скривалище, в него бащата пренася скътаните пари, благодарение на които семейството оцелява във Василико. В този смисъл коланът става възплъщение на „скътания“ живот (като храна и къща), който героят съживява в неясното, плашещо го „някъде“. В същото време, присъствието на връвта до колана обаче е повече от значещо. Дори и да иска, човекът очевидно не е способен да контролира докрай случващото се, защото е изтръгнат от установените културни норми и е захвърлен към *стихийното*, хаотичното. За разлика от колана, връвта е нестабилна. Тя сякаш визуализира ефимерността и крехкостта на нещата. От друга страна обаче, колкото и да е несигурна, връвта държи панталоните. Ето защо бихме могли да направим и следната аналогия – подобно на нея, надеждата е това, което държи героите до края.

Важна роля по пътя на семейството играе срещата с овчаря Тонче. По думите на М. Кирова, фигурата на овчаря е един от най-устойчивите архетипи в световната култура (вж. Kirova, 2010) Именно защото познава добре пространството, той става водач на „загубени“ същества и пазител на беззащитните. Пред героите Тонче се явява в момент на пълна дезориентация, за да внесе ред в хаоса, нещо повече – това е и първата човешка реч, която се чува след дните, прекарани в мълчалива паника. Овчарят е и първият, който приветства семейството на българска земя. Тонче се отнася с бежанците като с равни – говори с тях нормално, не ги осъжда и не ги плаши. Ако пък тръгнем от евангелското тълкуване на образа на Христос като пастир (вж. Bibliya, Yoan 10:1, Sinodialno izdanie), бихме могли да кажем, че сякаш не обикновеният човек, а самият Иисус се явява пред героите, за да ги посрещне на прага на новия им живот. Неслучайно първото нещо, което героите виждат

в града, е черквата. Нея те ще припознаят и за свой истински дом: „*Ето – тя ще е дом на душите ни*“ (Biolchev, 2018, p. 86).

Въпреки първоначалните изпитателни погледи, отправени към тях, във Василико героите са посрещнати човешки, с грижовност и разбиране. Поведението на Тонче и жените са актове на приемане и легитимация на идващите отвън. Това подхранва надеждата на семейството, че новият свят може да бъде за тях дом, а не само политическо убежище. Тази надежда обаче постепенно почва да гасне при сблъсъка с държавния апарат. Проблематично е не чисто човешкото, а институционалното им признаване и приемане. Намирането на къща за новото бежанско семейство е свързано с откровена корупция: семейството трябва да даде подкуп на близък до властта човек, за да получи покрив над главата си. Бежанците са принудени да плащат за правото си да съществуват. Институциите ги експлоатират, защото виждат безизходицата им. Както точно посочва Х. Арендт, за институционалния свят бежанецът *не е гражданин* с равни права, а обект, от който може да се извлече полза (вж. Arendt, 1997).⁵

Новият дом във Василико за семейството не е истински дом, а заместител на своя – външно пространство, което не може да приеме стария хабитус. Неслучайно още с пристигането на семейството е дадено ясно да се разбере, че ще живее в бежанския квартал, който се намира в периферията на града. Ако отново прибегнем до терминологията на Бурдийо, имаме ситуация на дисонанс между хабитус и поле – старият хабитус продължава да определя поведението на героите, но новото поле не предоставя рамка, в която тяхното поведение да има стойност. Семейството обитава място, което не е тяхно – не само юридически, но и символно (тук са живели други хора, в къщата са запечатани техните следи, техните истории – вж. напр. снимките).

И така, по пътя си от едно поле и хабитус към друго героите губят почти всичко, което е определяло предишния им живот – дома, политическия статут и сигурността в бъдещето. Но въпреки това запазват способността си да общуват, и надеждата, че въпреки институционалните пречки могат да започнат живота си наново. Отношенията на местните към новодошлите не зависят от мястото, което двете групи заемат в социалната структура („*Народът, види ли безпомощни хора, гледа да помогне...*“). „Увълчването“ е видяно като белег на хората на закона: „... *Дадохме му колкото бе определил (на кмета – бел. моя), но после е решил, че като си дал злато, имаш още*“ (Biolchev, 2018, p. 140).

Както вече казахме, „Преселението“ изследва болезнения преход от един свят към друг. В романа ясно се вижда, че най-голямата заплаха за героите не е смъртта, а неизвестността: „*Мене от смърт не ме е страх. Страх ме е от живот, дето не го искам*“ (Biolchev 2018, p. 147). Те попадат в среда, чиито обичаи, правила, властови структури и дори природни условия не разбират.

Героите трябва да „превеждат“ света на своя език, което поражда тяхната несигурност. Но усвояването на новия свят така и не се случва. И семейството на разказвача, и Иван не успяват нито докрай да се разделят с родното, което вече не им принадлежи, нито пък да абсорбират новото, което никога няма да бъде тяхно. Във Василико те си остават чужди и чужденци. Макар че не са етнически различни от местното население, героите се превръщат в чужденци в опита си да бъдат приети в техния свят, който е различен от „своя“ (друга е къщата, друго е препитанието, с което се залавя бащата на разказвача, други са детските игри).⁶ По думите на Шутц чужденецът е човек, чийто „запас от знания“ се оказва невалиден в новата социална среда, в този смисъл героите в романа са изначално лишени от гарантиран смислов хоризонт. Те трябва непрекъснато да преосмислят света, в който попадат, да изпълняват трудна преводаческа работа между старото и новото си битие и в крайна сметка, да останат неприспособени към новия модус, което всъщност е и „типичната криза, която преживява индивидът, оказал се чужденец“ (Schutz, 1999, p. 15). Героите са тук и сега, но истинският им свят е другаде; те търсят нова общност, но остават в позицията на недокрай приети и приобщени.

Въз основа на историята на семейството и на преживяното от Иван бихме могли да направим извода, че съдбата на героите представлява непрекъснато приближаване и отдалечаване *от спасителното място*.

За разлика от роднините на жена си, Иван няма семейство, не познава родителите си, той е осиновен, сред близките на любимата си Златина не е особено добре приет (с изключение на детето разказвач), бяга от турския аскер, преживява всевъзможни изпитания по море и суша, а когато най-сетне открива Златина, се оказва, че търсеното от него щастие е умряло заедно с бебето им. Основополагащ за разбирането на образа му е мотивът за сирачеството, който би могъл да бъде мислен и като метафора за съдбата на бежанеца изобщо – принуден да търпи лишения, вечно да бяга, но и да копнее по намирането на дом (или по завръщането у дома). В гледната точка на майката на разказвача всички са сираци, защото „животът е мащеха“ (Biolchev, 2018, p. 21). Иван е показан не просто като сирак, а като човек, който изобщо не познава истинските си родители, т.е. без корени. За хората той е „ничий“, затова и през целия му живот към него се отнасят с пренебрежение, защото хората „не признават ничиите“ (Biolchev, 2018, p. 18). Вероятно затова целият му живот е подчинен на търсенето на семейство, на споделеност и близост, на неща, които познава само по и през историите на другите. Различието на Иван от другите хора е подчертано и от обстоятелството, че той никога не е облечен като тях – детето разказвач признава, че никога не го е виждало в „нашенски“ дрехи, нещо повече, за да оцелява, героят непрекъснато сменя облеклото си: турската униформа заменя с откраднатите селски дрехи, тях – с окървавената българска униформа, която пък, на свой ред, сменя със

светлите „непознати дрехи“, „като за младоженец“, които му дава капитанът на кораба. Иван е сирак, отгледан от друг сирак, което още повече засилва представата за него като за непроизхождащ от никого, непринадлежащ на никого. В същото време обаче точно от осиновителя си наследява любовта към България, както и завета, че за нея „трябва да се направи всичко“ (Biolchev, 2018, p. 19). Парадоксалното в романа е, че двама „ничии“ обичат нещо, което никога не са виждали, повече, отколкото останалите българи (това особено изпъква на фона на гърчещите се българи). От осиновителя си научава и основните правила на живота и живеенето. Онова, с което Иван се отличава, е не потеклото, а смехът. Умението му да се смее и да разсмява всички, е част от наивния му мироглед (наследен отново от неговия осиновител), че „светът е тъмен“ (Biolchev 2018, p. 51), но и достатъчно голям и в „него винаги има място за костенурки със свещи на гърба“ Biolchev 2018, p. 20), т.е. интуитивно героят усеща лечителската мощ на смеха.

Доказателство за копнежа на Иван по семейна близост и подкрепа са отношенията му с Учителя. И на кораба, и на острова близостта между тях се засилва, въпреки че са си напълно непознати. Чрез фигурата на Учителя се прокарва идеята, че въпреки драматизма на историческите изпитания осъденият на изгнание е способен да запази „човешината, съпричастността и солидарността като непреходни стойности в живота“ (Yanev 2022, p. 6). Фактът, че двамата носят и едно и също име, също подсказва духовното им родство.

Изпитанията преди това сближават Иван и с непознатото гръцко семейство, с което изведнъж заговарят на общ език. Тази среща помага да бъде разкрита двойствената природа на бежанците – едни за други те са си близки (заради сходната си съдба и общите нравствени ценности, които споделят), но и далечни (заради националността си и историческите обстоятелства). На близостта и чуждостта, която се усеща към чуждия, обръща внимание и Георг Зимел: „*дистанцията вътре в отношението означава, че близкият ни е далечен, чуждостта обаче означава, че далечният ни е близък*“ (Simmel, 1907, p. 685). Иван и гръцкото семейство са показани като близки и защото са еднакво уязвими поради страховете, загубите и надеждите, които ги вписват в общия хоризонт на човешкото страдание.

Иван търси не само семейство, но и родина. И колкото по-отдалечена е тя, толкова по-идеализиран е нейният образ – за героя тя се превръща във вътрешен ориентир и духовна опора. Именно затова в лицето на Учителя намира патерналистката фигура, която му помага да надмогне тежката реалност и дори да открие смисъла в нея. В свят, където родът е застрашен от унищожение, Учителят създава нова форма на наследяване – не чрез кръв, а чрез дух, слово и памет. Така е изведено и едно от централните послания в романа – когато физическата родина е загубена, духовната трябва да бъде

съхранена. Търсенето на родината в романа до голяма степен може да бъде свързано с мотива за полета и с образа на птицата. От една страна, чрез птицата се разгръща представата за изгубеността на бежанеца: „...*той сам човек, отделил се от своето ято*“ (Biolchev, 2018, p. 28). От друга страна обаче, в желанието на Иван да бъде птица, можем да прочетем и вечната човешка жажда за свобода. Като същество на небето, в което няма граници, птицата се оказва ключова метафора, в която се оглежда мечтата на бежанеца за надмогване на войните, разделителните линии и страданията, за духовното му извисяване. В хода на повествованието обаче често полетът на героите бива затруднен и осуетен. В редица случаи героите приличат не на птици, а на прилепи. Прилепът също лети, но в тъмното – вкопчен в сенките. Той живее между деня и нощта, между земята и небето, в пещери и подземия. Прилепът въплъщава идеята за полет, но без посока; движение, но в тъмнина. По този начин чрез образите на птицата и прилепа повествователят конструира противоречивия образ на бежанеца – той иска да лети над света свободен, но реалността го прави прилеп – същество, принудено да се крие в сенките на миналото, в тъмнината на собственото си настояще.

На острова, където са захвърлени Иван и останалите оцелели затворници, има много мишки. Подобно на тях, и героят трябва постоянно да се крие и да бяга. И мишките, и бежанецът живеят сред разрухата, търсят убежище там, където другите не искат дори да погледнат. Образът на мишката обаче неизбежно препраща и към финала на повествованието: подпаленият от пияните мъже плъх предизвиква пожара в къщата, по такъв начин в романа се възкресяват и народните представи за мишката като олицетворение на нечистите хтонични сили. Жестът на пияните мъже сменя в себе си отключеното от войната безумие – те изгубват мярата и моралните си задръжки. Злото не идва отвън, то не е свързано с етнически чуждите врагове, а се ражда във и сред полуделия „свой“ свят. Пожарът изпепелява невинни човешки същества, но той говори и за разрухата на човечеството, което не осъзнава, че върви към гибел.

Пожарът, който поглъща Иван и семейството на жена му, е сякаш логичният край, към който героите са вървели. Горящата къща е единственото място, където бежанецът сякаш може да се завърне. Констатацията на героя разказвач непосредствено преди да се възпламени къщата: „...*ние отдавна вече сме изгорели*“ (Biolchev, 2018, p. 177), маркира една от най-горчивите истини, изведени в романа – бежанецът умира много преди да настъпи физическият край, неговата участ е горене и изпепеляване. Липсата на дом и пристан, загубените опори, принудителният бяг до такава степен измъчват човека изгнаник, че смъртта е пожелана от него. Така от физическо преселението във финала става преселение на душите. Колкото и парадоксално да изглежда, в огъня героите успяват да постигнат така бленуваната от тях

заедност и цялост – в него злото не може да проникне, там няма граници и тъмнина.

Огънят по особен начин рамкира живота и смъртта на Иван. Това е един от първите знаци, с които героят е въведен в хода на повествованието – той шеговито закрепва свещи на гърбовете на три костенурки. Това е знакът, по който другите го разпознават. За Златина светлината и огънят, които тя свързва с Иван, са част от представите ѝ за любовта, семейното щастие, топлината. Тук обаче не бива да забравяме, че Иван е човек, който винаги идва „отнякъде“, но никога от място, което е негово. В този смисъл, огънят е сигнал едновременно за неговото присъствие и отсъствие. Вървейки напред, Иван, след като загубва единствения си приятел, духовен брат и баща на острова, не успява да срещне друго, към когото да изпитва близост. Назад също не го очаква никой – осиновителят му е мъртъв, а както ще научи впоследствие, мъртво е и детето му, любимата му е изгубила разсъдък си. Така Иван се оказва възможен единствено като маргинален човек в двойния смисъл на понятието: спрямо „тук“ и „там“, спрямо миналото и настоящето, спрямо „старото“ и „новото“.

И така, героите на Биолчев непрекъснато са принудени да учат нови правила, да приемат чужди самоличности, да живеят друг живот. Те трябва да се справят не само с телесните си болки, но и с болката от трудната си социална адаптация. Горчивите им признания: „*Няма лоши хора, има само лошо време, което кара всички да подивяват*“ (Biolchev, 2018, p. 45); „*Много хора обичат народа си, като мразят друг народ*“ (Biolchev, 2018, p.76); „*Човек с човека се среща. Народ с народа – само при война*“ (Biolchev, 2018, p.101), извеждат на преден план проблематичността на социалния и обществено-политическия живот и очертават настоящето като объркано, неясно и враждебно. В романа виждаме, че героите са жертви както на историческите превратности, така и на редица корупционни машинации в уж защитаващата ги нова държава. За тях напълно важи казаното от Хана Арендт относно ориста на бежанеца – те са обекти на решения, а не субекти на политически живот (вж. Arendt, 1997).

В „Преселението“ обаче е прокарана и идеята, че домът не е просто конкретно място в пространството, той е проектиран в човешкото съзнание, затова продължава да съществува дотогава, докато е жив и последният му стопанин. Неслучайно би могла да се направи аналогията между костенурката и бежанеца – подобно на нея, той пренася през времето и пространството своя дом, защото е душа, натоварена с история (и истории). Разпънати между разрушеното минало и несигурното бъдеще, героите на Биолчев превръщат в своя мисия не съграждането на къща за изтерзаните си тела, а намирането на пристан за кървящата си памет.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Проект BG05SFPR001-3.004-0016-C01 „Подкрепа за развитие на проектна докторантура на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, финансиран от Програма „Образование“ 2021 – 2027, съфинансирана от Европейския социален фонд плюс (ЕСФ+).

БЕЛЕЖКИ

1. София Ангелова много точно отбелязва, че „преобърнатият свят размества, преначертава дори традиционните роли на деца и възрастни, мъже и жени“ (Angelova, 2019)
2. В рамките на този текст няма да разглеждаме въпроса за промените в значението на латинския термин „хабитус“, нито употребите му в контекстите на реториката, философията и социологията, а ще използваме единствено някои от идеите на Бурдийо.
3. Хабитусът е „система от постоянни и преносими диспозиции“ (Burdıyo, 2015, p. 98), които обхващат и структурират целия начин на живот – вж. <https://www.hyperkulturell.de/хабитус/>
4. Вж. напр. статиите на Иван Иванов. Прабългарски елементи, запазени в българския фолклор. – АНАЛИ. Издание на СУ „Климент Охридски“ за история, класическа култура, изкуствознание. 2006, бр. 1 – 4, г. 13, с. 99 – 106; За някои прабългарски елементи, съхранени в българските песни и вярвания. В: Известия на Старозагорския исторически музей. Том II. 2007, с. 371 – 382; също и ел. публ. <https://protobulgarians.com/Statii%20za%20prabaalgarite/Prabaalgarı%20v%20narodnite%20pesni.htm>. На същото обръща внимание и Ангелова (вж. Ангелова 2019)
5. Тезата, че останалият без политически статут остава без защита и става лесно експлоатиран, е застъпена от Хана Арендт, чиито наблюдения ще бъдат част от следващата глава на изследването.
6. Тук се позоваваме на тезите на Зимел (Simmel, 1997, p. 348) и Шутц (Schutz, 1999, p. 7) за чужденеца.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова, С. (2019). Преселенията ни. *LiterNet*, (1/230).
Арендт, Х. (1997). *Човешката ситуация*. Критика и хуманизъм.
Барболева, З., Симеонова, М., Китанова, М., Мутафчиева, Н., & Легурска, П. (Съст.). (2018). *Речник на народната духовна култура на българите*. Наука и изкуство.
Библия. (1993). *Библия* (Синодално издание). Българска Патриаршия.
Биолчев, Б. (2018). *Преселението*. Труд.
Бурдийо, П. (2012). *Полета на духа* (Т. 1). Изток-Запад.

- Зимел, Г. (1907). *Социология: Изследвания върху формите на обществото*.
- Иванов, И. (2006). Прабългарски елементи, запазени в българския фолклор. *АНАЛИ: Издание на СУ „Св. Климент Охридски“ за история, класическа култура, изкуствознание*, 13(1 – 4), 99 – 106.
- Иванов, И. (2007). За някои прабългарски елементи, съхранени в българските песни и вярвания. *Известия на Старозагорския исторически музей*, 2, 371 – 382.
- Кирова, М. (2010). От „овчарче“ до „Пастир“: Биография на един есхатологичен мотив според историята на цар Давид. *Литература и митология*, 5(2).
- Тиханов, Г. (2022). Наративи на изгнанието. Космополитизмът отвъд либералното въображение. В: *Световна литература. Космополитизъм. Изгнание: Избрани статии и интервюта* (pp. 78 – 104). Кралица Маб.
- Шутц, А. (1999). *Чужденецът*. ЛИК.
- Янев, К. (2002). „Преселението“ като роман за травматичната памет. *Литературен вестник*, 31, 6.
- Bialozar. (2019, March 12). *Reincarnation beliefs in Slavic paganism*. <https://bialozar.wordpress.com/2019/03/12/reincarnation-belief-in-slavic-paganism/>
- Le Pors, A. (2005). *Le droit d’asile*. Presses Universitaires de France (PUF).

Acknowledgement and Funding

This study was supported by Project BG05SFPR001-3.004-0016-C01 “Support for the Development of Project-based Doctoral Studies at the University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”, under the “Education” Programme 2021 – 2027, co-financed by the European Social Fund Plus (ESF+).

REFERENCES

- Angelova, S. (2019). Preseleniyata ni. *LiterNet*, (1/230).
- Arendt, H. (1997). *Choveshkata situatsiya*. Kritika i khumanizam.
- Barboleva, Z., Simeonova, M., Kitanova, M., Mutafchieva, N., & Legurska, P. (Sast.). (2018). *Rechnik na narodnata duhovna kultura na balgarite*. Nauka i izkustvo.
- Bialozar. (2019, March 12). *Reincarnation beliefs in Slavic paganism*. <https://bialozar.wordpress.com/2019/03/12/reincarnation-belief-in-slavic-paganism/>
- Bibliya. (1993). *Bibliya* (Sinodalno izdanie). Balgarska Patriarshiya.
- Biolchev, B. (2018). *Preselenieto*. Trud.
- Burdiyo, P. (2012). *Poleta na duha* (T. 1). Iztok-Zapad.
- Ivanov, I. (2006). Prabalgarski elementi, zapazeni v balgarskiya folklor.

- ANALI: Izdanie na SU "Sv. Kliment Ohridski" za istoriya, klasicheska kultura, izkustvoznanie, 13(1 – 4), 99 – 106.
- Ivanov, I. (2007). Za nyakoi prabalgarski elementi, sahraneni v balgarskite pesni i vyarvaniya. *Izvestiya na Starozagorskiya istoricheski muzey*, 2, 371 – 382.
- Kirova, M. (2010). Ot "Ovcharche" do "Pastir": Biografiya na edin eskhatologichen motiv spored istoriyata na tsar David. *Literatura i mitologiya*, 5(2).
- Schutz, A. (1999). *The Stranger*. LIK.
- Simmel, G. (1907). *Soziologie. Untersuchungen über die formen der vergesellschaftung*
- Tihanov, G. (2022). Narativi na izgnanieto. Kosmopolitizmat otvad liberalното vazobrazhenie. In *Svetovna literatura. Kosmopolitizam. Izgnanie: Izbrani statii i intervuta* (pp. 78 – 104). Kralitsa Mab.
- Yanev, K. (2002). "Preselenieto" kato roman za travmatichnata pamet. *Literaturen vestnik*, 31, 6.
- Le Pors, A. (2005). *Le droit d'asile*. Presses Universitaires de France (PUF).

HOME AND HAVEN IN BOYAN BIOLCHEV'S NOVEL 'THE RESETTLEMENT'

Abstract. This article examines Boyan Biolchev's novel *The Resettlement* (2018), focusing on the recurring theme of the human longing for home, refuge, and haven continuously reinterpreted throughout the narrative. Drawing on selected concepts from sociology and philosophy, the study investigates how – and to what extent – the asylum-seeking individual succeeds in integrating into new communities and relational systems. The novel interrogates long-standing fears, stereotypes, and prejudices surrounding the figure of the refugee, exposing the cultural and psychological layers that shape contemporary understandings of displacement and belonging.

Keywords: Boyan Biolchev; resettlement; refugee; asylum; blood; home; haven

✉ **Boris Biserov, PhD student**

Plovdiv University „Paisiy Hilendarski“

Plovdiv, Bulgaria

24, Tsar Ivan Asen St.

English Language and Literature and Bulgarian Language and Literature

National High School of Trade and Commerce

Plovdiv, Bulgaria

50, Ruski Blvd.

E-mail: b.biserov@ntg-plovdiv.net